İsmail KEKEÇ
"Türk Edebiyatında Mesnevi ve Roman İlişkisine Dair Görüşler Üzerine Bir Değerlendirme"
HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature],
Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı, Yıl 3, Sayı 7, 2017, ss. 186-194
Yükleme Tarihi: 13.03.2017 - Kabul Tarihi: 22.05.2017

İsmail KEKEÇ*

TÜRK EDEBİYATINDA MESNEVİ VE ROMAN İLİŞKİSİNE DAİR GÖRÜŞLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Özet: Geleneksel tahkiye türlerinin (destan, masal, mesnevi, halk hikâyeleri, meddah hikâyeleri gibi) modern bir anlatı formu olan roman ile ilişkisi, Türk edebiyatı araştırmalarında üzerinde durulan, kendisine sıklıkla atıfta bulunulan meselelerden biri olmuştur. Bu yazı da bahsi geçen geleneksel tahkiye türlerinden biri olan mesnevinin roman ile olan ilişkisi üzerinedir. Söz konusu bu iki türe dair kimi araştırmacılar tarafından dile getirilen yorumlara yer verilmiş, uzlaşılara ve fikir ayrılıklarına değinilerek ortaya konan görüşler bağlamında toparlayıcı bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, roman, geleneksel tahkiye, modern anlatı.

AN EVALUATİON ON IDEAS ABOUT RELATIONSHIP BETWEEN MATHNAWI AND NOVEL IN TURKISH LITERATURE

Abstract: It has been one of the most frequently discussed topics in Turkish Literary studies that the relationship between the traditional narrative types (epic, folk tales, mathnawi, tales, encomiast tales) and the novel which is a modern narrative form. This article is about the relationship of the mathnawi, which is one of the traditional narrative forms stated above, with the novel. Furthermore, the comments of some researches related to these two types of narrative forms are discussed. And it was aimed to make a comprehensive evaluation of the opinions discussed in this study in the context of consensus and disagreement.

Keywords: Mathnawi, novel, traditional narration, modern narration.

Giriş

Mesneviyi, "kafiyece her biri kendi içine kapalı, müstakil bir daire teşkil eden beyitlerin kurduğu ve en aşağı ikiden başlamak şartıyla beyit sayısı sınırsız olan nazım şeklidir" şeklinde tanımlamak mümkündür. Mesnevi, anlatılması sayfalar tutacak hikâyelerin, öğretici konuların işlendiği, kafiyesine yüzlerce, binlerce eş kelimeyi bulamayacak geniş çaplı eserler için başvurulabilecek tek nazım şeklidir. Uzun maceraların hikâye edildiği eserlerde devamlı kullanılışı sebebiyle mesnevi bir nazım şekli adı olmaktan çıkıp anlam genişlemesiyle edebî türü belirten bir isim olmuştur (Akün, 2014: 84). Gerek beyitler arasında kafiye bağlantısı bulunmaması gerekse beyit sayısının sınırlı olmaması, şairlerin istedikleri konuyu diledikleri kadar genişletmelerine olanak sağlamış; bu durum da mesnevinin çok kullanılan bir nazım şekli/edebî tür olmasının önünü açmıştır. Belli bir konuyu işleyen, bağımsız bir kitap olarak yazılmış mesnevilerin genelinin düzenleniş biçimleri üç bölümde ele alınabilir. Bunlar sırasıyla, 'giriş bölümü', 'konunun işlendiği bölüm' ve 'bitiş bölümü'dür. Her bir bölüm de kendi alt başlıkları ile birlikte mesnevinin genel planını oluşturur. Bu genel planın yanı sıra mesneviler konu

* **Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi; kekec@outlook.com**

olarak farklılık gösterirler. Farklılıkları vurgulamak adına, yazılış amaçlarına göre mesnevileri dört grupta sınıflandırmak mümkündür: okura bilgi vermek, onu eğitmek amacı güden mesneviler; okurun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menkıbelerden, tarihten alan mesneviler; sanat yönü ön planda olan, okurun edebî zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve macera olan mesneviler; toplum hayatından kesitler sunan, kişileri, meslekleri, düğünleri, belli yöreleri tasvir eden mesneviler.[1] Söz konusu bu tür metinler kanalıyla insanlara kıssadan hisse vermek, yaşanmış olaylardan ders çıkarmak, bir takım ahlâkî telkinlerde bulunmak amaçlanmıştır. Bir anlamda mesneviler yıllar boyu İslâm toplumlarının anlatı ihtiyacını karşılamıştır (Çetin, 2004: 16).

Diğer geleneksel tahkiye türlerinde (masal, halk hikâyeleri, meddah hikâyeleri gibi) olduğu gibi mesnevilerin de ortaya çıktıkları dönemde toplumun anlatı ihtiyacını karşıladıkları kabul gören bir görüştür. Bununla birlikte kimi araştırmacılar bunu daha da ileriye götürerek modern anlatı formu olan roman ile aralarında bir koşutluk kurmuş ve mesneviler için 'ortaya çıktıkları dönemin romanı sayılabileceği' yönünde düşüncelerini ifade etmişlerdir. Nihad Sami Banarlı; "mesnevî, Şarkın dinî, tasavvufî veya dindışı aşk ve mâcerâ romanlarında yâni Yûsuf u Zelîha, Leylâ vü Mecnun, Husrev u Şirin gibi eserlerin telifinde kullanılan klâsik şekil olduğundan, İslâmî Şark Edebiyâtı'nda mesnevî denilince daha çok bu çeşit eserler hatırlanır" (Banarlı, 1983: 196) diyerek mesneviler için aşk ve macera romanı tanımlamasında bulunur. Güzin Dino ise mesneviyi bir artsüremlilik açısından ele alıp, öncelik-sonralık ilişkisi kurarak, romandan önceki anlatım türü olarak niteler: "Romandan önce klasik Osmanlı yazınında anlatım türü, Farsça'dan kaynaklanan mesnevilerle kendini gösterir; bunlardan en çok bilinenler Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha, Hüsrev ile Şirin, vb.dir." (Dino, 2008: 7). Köprülü ise mesnevileri İran romanı olarak görmektedir: "Veys-ü-Ramin, Varka ve Gülşah ve bilhassa Leyla ve Mecnun, Ferhad ve Şirin gibi İran romanları, şehirlerde halk arasında pek yayılmıştı." (Köprülü, 2012: 179). İsmail Ünver de aşk ve macera mesnevilerinin Doğu edebiyatında, özellikle İran ve Türk edebiyatında, görevleri bakımından roman ve hikâyenin yerini tuttuklarını belirtir. Öte taraftan, bu mesnevilerin yazılıp okundukları dönemde bugünkü roman ve hikâyenin görevini üstlenmiş olsalar bile günümüzdeki roman ve hikâye tanımının dışında kaldıklarını da eklemeyi ihmal etmemiştir (Ünver, 1986: 450). Mehmet Kaplan da aşkı konu alan mesnevilerin Arap ve Fars edebiyatlarından girdiğini kabul etmekle birlikte destan, mesnevi ve romanın Türk toplumunun geçirmiş olduğu üç kültür ve medeniyet merhalesi -İslamiyet'ten önce, İslâmiyet devri ve Batı tesiri- ile yakından ilgili olduğu düşüncesindedir. Âşık tipi'nin mesnevi ve halk hikâyeleri ile Türk edebiyatında ortaya çıktığını, aşkı konu alan bu tahkiye metinlerinin o çağlarda yaşanılan duygu veya özlemlere cevap verdiğini ifade eder (Kaplan, 1975: 4). Kenan Akyüz ise mesnevileri çeşitli kaynaklardan gelen nazım ve nesir hikâyeler olarak nitelemesine karşın roman ifadesini

[1] Daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Ünver, İsmail. (1986), "Mesnevî", Türk Dili, S: 415-416-417, s. 430-463.

kullanmakta da bir sakınca görmez. Olağanüstülüklerin yoğun olduğu bu metinlere son tahlilde gelişmiş bir masal gözüyle bakar.[2]

Victoria Holbrook da Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ını merkeze aldığı bir yazısında mesnevileri 'bildungsroman'ın atası dediği 'romance'lara benzetir:

"Osmanlı belagatinde türler, dizenin yapısına göre sınıflandırılmıştır; beyti (doğrusu yarım beyit olan mısrayı) temel tutarak tanımlanır. Mesnevi, kafiyeli beyitlerden oluşan nazım türüdür. Ama tür tanımlanırken konu da gözetilebilir. Mesnevi, sırf kafiyeli-beyitli bir nazım türü değildir. Divan şiiri anlatısının büyük geleneğidir. Kafiyeli-beyitli yazın, konu bakımından düşünüldüğünde, aynı kategoriye sığdırılamayacak kadar birbirinden farklı anlatı türleri içerirmiş gibidir: Tıp üzerine risale; devlet kroniği; veliaht sünnet düğünlerinin tasvirleri; şehirli ayyarın, köftehor hayatının serüveni; aşk hikâyeleri -ama trajik olsun, komik olsun, kendi türünün parodisi de olsun- hepsini içerir. Osmanlı edebiyatında bunların düzyazı örnekleri de vardır. Halbuki mesnevinin tarih boyunca gelişmesine özgü farkı, insanın başa çıkılamayacak iç halleriyle yüzleşip ciddi ve samimi olarak anlatmasıdır. Bildungsroman'ın atası modern öncesi romance'ın da özelliğidir bu. (…) Mesnevi sırf bir nazım türü değil, anlatının büyük geleneği olarak tanımlandığında, en azından adlarını duyduğumuz aşk hikâyelerinden ibaret olur: Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Yusuf ile Züleyha gibi tekrar tekrar yorumlanıp yazılan hikâyeler. Aşk yolunda olgunlaşma teması, bunlarla gelişir; bunlarla da çeşitli alegori türleri birleşir." (Holbrook, 1996: 73-74)

Mesnevinin Roman Olarak Nitelendirilebileceğine Dair Görüşler

Yukarıda bahsi geçen isimler ve onların görüşleri yanı sıra kimi araştırmacılar da bu iki tür arasında kurulan ilişkiyi daha da derinleştirmeyi deneyerek mesnevilerin doğrudan roman olarak nitelendirilmesini savunmuşlar ve önermişlerdir. Bu görüşü savunanlardan biri olan Necmettin Turinay, *Leyla ile Mecnun* üzerine olan incelemesinde Fuzulî'nin bu mesnevisinin klasik bir roman ve hikâye olarak kabul edilmesi gerekliliğini savunur. Zira bu klasik aşk hikâyesinin gücü, bilinen Fuzulî şiiri ve muhtevasından ziyade sanatkârın hikâyeye kattığı yeni şekilde, anlatış

[2] "Batılı örnekleri tanıyana kadar, Türk okuyucusu, çeşitli kaynaklardan gelen nazım ve nesir hikâyelerle karşı karşıya idi. Aydın okuyucu, Divân edebiyatının daha çok nazımla yazılmış olan büyük hikâyelerini okuyordu. Hacim bakımından bazen bir roman büyüklüğünde de olabilen bu hikâyeler, Divân edebiyatının sıkı ve kaideci nazım tekniğine tamamıyle bağlıdırlar. Vakalar, karakterler hemen hepsinde ortaktır (Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Zeliha, Hüsrev ve Şirin, Vâmık ve Azrâ…). Bu romanlardaki tema, genellikle, romantik yapıda ve bazen de ilahîleşen bir aşktan ibarettir. Vakanın kuruluşunda, çoklukla, masallarda olduğu gibi bir zaman ve mekân karışıklığı veya belirsizliği bulunduktan başka, gerçeğe aykırı veya çok aşırı olaylar da yer alır. Kahramanlar ise, hep aynı şahıslardır; hayatla ve çevre ile hiçbir ilgileri yoktur. Bu kahramanların arasına yine masallarda olduğu gibi, cinler, periler, cadılar da karışır. (…) Gözleme ve gerçekçiliğe yer vermeyen bu hikâye ve romanlarda dil çok ağırdır ve psikolojik tahlillere de rastlanmaz. Bu durumları ile, ancak, hacimli ve gelişmiş bir masal olarak kabul edilebilirler." Akyüz, ayrıca, aydın olmayan halk zümrelerinin ise anlatı ihtiyaçlarını 'halk hikâyeleri' ile karşıladıklarını ekler. (Akyüz, 2006: 68)

biçiminde, işçilik ve yazımında aranmalıdır. '*Mesnevî tarzında kaleme alınan eski hikâye ve romanlar*' üzerine daha çok şiir olarak yaklaşılıp, hikâye olarak yaklaşılmadığını ifade eden yazar, *Leyla ile Mecnun*'un da bundan nasibini aldığını belirtir: "Türk edebiyatının bu en klasik romanı -biz burada genel-geçer bir tabirle hikâye demek zorunda kalıyoruz- Fuzûlî'nin şiir ve sanatının yansıtıldığı yeni bir alan olarak görülmüş, eser ayrıca Leylâ ve Mecnun dilinden "inşâd ve bünyâd" edilen gazeller vasıtasıyla öne çıkarılmıştır. Fakat hemen hemen hiçbir edebî değerlendirmede eser, klasik hikâyedeki bir başarı olarak ve bunun izahı çerçevesinde incelemeye tâbi tutulmamıştır." Leyla ile Mecnun'u tür olarak benzerlerinden farklı kılan; eski şiirin zekâ ve nükte kokan, bazen gizliden gizliye bir oyun tesiri bırakabilen, beyitlerin sayısı arttıkça kendisini standart bir sese ve kafiyeye teslim etmiş hissi uyandıran gazel ve kaside yerine, özgün bir anlatımla kendini açığa vuran bir hikâyenin devreye girmesidir. Bu etki, "ancak büyük romanların güçlü soluğuyla ortaya çıkan bir şeydir. Onun için biz böylesine yoğun bir şiire, muhtemelen yaşanmış ve sayfalara aktarılmış gerçek bir romanı bitirdiğimiz anlarda ulaşabiliriz." (Turinay, 1996: 228-233) Turinay, bu değerlendirmelerinden başka eserde tespit ettiği 'anlatıcı', 'çerçeve hikâye tekniği' gibi unsurları da yazısında ele alarak, bu kurgusal yapı ve anlatım tekniklerinin Leyla ile Mecnun'u çağdaş romanlar seviyesine yükselttiğini iddia eder.[3]

Mesnevileri roman olarak gören bir diğer araştırmacı ise Mehmet Kahraman'dır. Çalışmasının isminden başlayarak *Leyla ve Mecnun*'u 'roman' kategorisinde değerlendiren Kahraman, mesnevilerin sadece, "romanın geldiği yol üzerinde yer alan metinler değil, aynı zamanda her toplumun kendine özgü romanının oluşturulabileceği tezi çerçevesinde, bir zamanlar bize özgü olarak yazılmış son derece orijinal romanlar olduğunu açığa çıkarmaktadır" der (Kahraman, 2011: 241). Bu iddiasının gerekçelerinden ilki 'dâstân' kavramıdır. Farsçadan alınarak kullanılan 'dâstân', başka bir edebî tür olan

[3] "(…) derûnî yakarışlarla hikâyesine adım atan bu büyük adam, mesnevîlerin bir gereği olarak ortaya çıkan tevhîd, münâcaat, naat ve kasidelerini, başı sonu karışık ve nasıl başa çıkılacağı belli olmayan bu müşkil iş için istimdâd dilemelerine, aczini itiraflara dönüştürüyor. (…) Fuzûlî açısından âdeta bir "otobiyografi"ye dönüşen bu bölümler, klasik mesnevîler açısından ciddi bir reform teşkil ettiği kadar, aynı zamanda asıl hikâyeye nisbetle, ondokuz ve yirminci yüzyıl Batı romanı ile ulaşabileceğimiz "**çerçeve hikâye**" konumuna yükseltilmiş oluyor. Hikâyeye verilen bu yeni şekil ve modern sayılabilecek bu anlatma biçimi ile Fuzûlî, ondokuzuncu yüzyıl romantiklerinin ulaşabildikleri bir işi, asırlar öncesinden arayıp bulan bir "hikâye ustası" olarak temâyüz ediyor." (s.237). "(…) Bu hikâyeye asıl anlamını yükleyen, hikâye kahramanlarını beşerî bir aşk seviyesinden yarı ilâhî, insan üstü yaratıklar seviyesine yükselten ve adeta hikâyeyi yerlerin ve göklerin iştirak ettiği evrensel bir trajediye dönüşmüş olarak algılatan bu "esâtirî kahraman" kim? Bu kişi, işte üzerinde durduğumuz ve eski kıssayı yeniden anlamlandıran, hikâyeye görünüşte ikinci seviyede bir kişi olarak katılan "**anlatıcı**"dan başkası değil. Bu kişiyi Leylâ vü Mecnun'un yazarı Fuzûli ile karıştırmamak icab eder. Çünkü o da nihayetinde, aynen Leylâ ve Mecnun gibi, büyük hikâyeci Fuzûlî'ninimâl ettiği hikâye kişilerinden bir başkası değil midir? Buradaki fark, birincilerin üzerinden asıl hikâye cereyan ederken, bu isimsiz, "esâtirî" kahramana yazar tarafından yüklenen rol de, cereyan eden hikâyeyi anlattırmak oluyor. Fakat önemli olan, hikâyenin bu kişinin "bakış açısı" ile anlatılmasında ve anlamlandırılmasında toplamış olmasıdır.'' (Turinay, 1998: 242).

'destan' kavramının değişik bir telaffuzu gibi gözükmesine rağmen esasında Farsçada zaman içinde 'roman'ın yerine kullanılmaya başlanması dikkatlerden kaçmamalıdır. Bir diğer gerekçe ise mesnevilerin taşımakta olduğu niteliklerle 'modern' ve 'postmodern' çalışmaların[4] 'roman' türüne kazandırdığı niteliklerin örtüşmesidir. Kahraman, çalışmasının genelinde ayrıntılarıyla işlediği bu gerekçeler göz önüne alınırsa "Türk roman tarihinin çok daha önceki dönemlerden başlatılması gerektiğinin" düşünülebileceğini belirtir (Kahraman, 2011: 242).

Mehmet Kahraman, söz konusu çalışmasının 'Giriş' kısmında Leyla ve Mecnun'a bilimsel disiplin gereği 'mesnevi' dense bile, günümüz insanlarının onlara uzanmalarını sağlamak için, günümüzde geçerli adlarla bir bağlantı kurmanın çok önemli olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda Shakespeare metinlerini örnek gösteren Kahraman, nazımla yazılmış olan bu metinleri İngiliz edebiyatı tarihçilerinin tiyatro olarak adlandırdıklarını ve onlara özenilerek nazımla tiyatro çalışmaları yapıldığını ifade ediyor. Kahraman, bu bakımdan mesnevilere roman denmesinden yanadır. Sadece roman deyip geçilmemeli, bunu haklı çıkaracak roman teknikleriyle mesneviler arasındaki ilişkiyi açığa çıkaracak araştırmalar da yapılmalıdır (s.21). Yazara göre bu sayede mesneviler "arkaik bir eşya" gibi görülmekten kurtulacaklardır: " (…) Biz onlara mesnevî deyince herkes arkaik bir eşyadan söz ettiğimizi düşünüyor. Dolayısıyla kimse onlara başvurmayı ve problemlerini çözüm için kullanmayı akletmiyor. Onlara özellikle günümüzde geçerliliği olan bir ad verelim ki günceller arasında yerlerini alabilsinler. O adın çağrışımlarından yararlansınlar. Konuşulsunlar. Gündeme girsinler. Hatta giderek gündemi belirlesinler" (s.23). Kahraman'ın bu yaklaşımından çağların egemen anlatı türüne göre geleneksel metinleri isimlendirme yoluna başvurulması sonucu çıkmaktadır. O zaman gelecek çağların insanlarının da geleneksel metinlere "uzanmaları" için her devirde yeni baştan bir isimlendirme çabasına mı girişilecektir? Ayrıca eğer böylesi bir tutum sergilenecekse diğer anlatma esasına bağlı edebî metinlerle de bir adaşlık kurulabilir. Bu yolun ise bizi hangi özgün ve verimli bir tartışmanın içine çekeceği belirsiz olmakla birlikte gerekliliği de pekâlâ sorgulanmalıdır.

Mesnevi ve Romanın Ayrı Türler Olarak Değerlendirilmesi Gerektiğine Dair Görüşler

Mesnevi-roman benzerliğinin dile getirildiği kadar bu iki türün ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğine dair görüşler de belirtilmiştir. Bu bağlamda ilk akla gelen isim, Türk edebiyatında bu görüşlerin, daha geniş anlamda söylemek gerekirse modern anlatı formu olan roman ile geleneksel tahkiye

[4]*Leyla ve Mecnun*'da postmodern romanlardaki gibi bir üst kurmacadan söz edilebileceğini düşünen Kahraman'a göre; Fuzulî, *Leyla ve Mecnun*'un önsözünde, bir 'efsane' anlatacağını söylemekle kurmaca yapacağını daha başta belirtmiş olmaktadır. Eserin son taraflarındaki, "Temamî-i Sühan" (Sözün Tamamlanması) bölümünde yer alan şairin gözü ile felek arasındaki tartışmayı, "Cevab-ı Mesele" adını taşıyan bir sonraki bölümde de 'anlatıcı'nın, bir hakem gibi davranarak, doğrudan bu tartışmayı çözmeye çalışmasını ise postmodern romandaki, bizzat kurgunun tartışmaya açılması konusu ile örtüştüğünü savunur. (Kahraman, 2011: 167-168).

metinleri arasında ilişki kurulamayacağı yönündeki tartışmaların fitilini ateşleyen isim malum olduğu üzere Namık Kemal'dir. Namık Kemal "İntibah Mukaddimesi"nde mesnevi ve diğer geleneksel türleri önemsediğini belli eden ifadeler kullanmasına karşın[5], "Mukaddime-i Celâl"de tam tersini savunarak bunları "kocakarı masalı" olarak niteler.[6] Namık Kemal'in, eski hikâyeleri masal kategorisinde değerlendirirken *Leyla ile Mecnun*'u, *Hüsn ü Aşk*'ı bunlardan ayrı tutarak -yine de roman olarak sayılamayacağını vurgulayarak- tasavvuf risalesi şeklinde paranteze alması da dikkat çekicidir. M. Fatih Andı da, tahkiye metinlerinin aralarındaki ortaklıkların göz ardı edilemeyeceğini, fakat bu türden eşdeğerliklerin mesnevilerin roman olarak nitelendirilmesini haklı çıkarmayacağını savunur: "Mesnevi, mesnevidir, roman da roman. Tahkiyeye (anlatı) dayalı türler olmalarındaki beraberliğe karşılık, her ikisinin de dayandığı edebî gelenek, bu geleneğin içindeki oluşum süreçleri, şekil, teknik ve öz ilişkileri, insanı ve hayatı ele alış ve yorumlayış tarzları, bu tarzların ardında yatan zihniyet ve inançlar, seslendikleri kitleler, gördükleri kabuller, etkileri ve fonksiyonları arasında o kadar çok fark var ki…" (Andı, 2013: 125) Nurullah Çetin de bu hususta edebî türlerin kendi farklılıkları içinde değerlendirilmeleri gerektiği, mesnevi ve romanın ayrı türler olduğu, bu türden yakıştırmaların "Batı'da var, bizde neden olmasın" düşüncesinin bir tezahürü olarak ortaya çıktığı düşüncesindedir:

"Mesnevi metinlerine anlatı türlerinin inceleme yöntem ve terimleriyle yaklaşılabilir, ancak modern anlatı türünün özelliklerini ölçü alıp mesneviler buna göre yargılanamaz. Her iki türün dayandığı bakış açıları, felsefî temelleri, anlayışları, yöntemleri ve amaçları farklıdır. Türleri kendi farklılıkları içinde değerlendirmek gerekir. Mesneviler roman değildir. Ya da Osmanlı Türk toplumu mesnevi yazıp okuyarak roman ihtiyacını karşılamış değildir. Mesneviler bizim romanımız olmamıştır, mesnevilerimizin roman olma mecburiyeti yoktu, roman olmaması bir eksiklik ya da zaaf alameti değildir. Roman ayrı bir dünyanın ve kültürel zeminin ürünüdür ve mesnevi de çok farklı bir kültürel tabana dayanır. O yüzden "batıda olan her şey bizde de

[5] "Elimizde Hümayunname var. Anter var. Fâkıhetü'l-Hülefâ var. Elfü'l-leyl ü leyle var. Gülistan var. Bustan var. Hadîka-i Senâî var. Yahya'nın Mihr-i Hüma'sı var. Fuzulî'nin Leylâ ile Mecnun'u var. Galib'in Hüsn ü Aşk'ı var. Hâsılı var. Onlardan ne zarar gördük ki tehzib-i ahlâk için Alâî'yi, Makâmat'ı filânı okumağa icbâr-ı nefs edelim?" (Enginün ve Kerman, 2011: 162)

[6] "Roman kısmını da millette nev-zuhur addettiğimize taaccüb olunmasın! Âsâr-ı kadîmede İbret-nüma gibi, Muhayyelât gibi, Ferhat ile Şirin gibi birtakım hikâyeler vardı. Fakat kütübhane-i âdâbımızda mevcut olan birkaç tercümeden anlaşılacağı vechile, romandan maksat güzerân etmemişse bile güzerânı imkân dâhilinde olan vak'ayı -ahlâk ve âdât ve hissiyât, ve ihtimalâta müteallik her türlü tafsilâtıyla beraber- tasvir etmektir. Romanlara nadiren mevcudât-ı ruhaniye karıştırıldığı da vardır. Lâkin, o türlü hayallere ne fikir ile ne müracaat olunduğu, meselenin suret-i tasvirinden bedahaten meydana çıkar. Halbuki, bizim hikâyeler tılsım ile define bulmak, bir yerde denize batıp sonra müellifin hokkasından çıkmak, âh ile yanmak, külüng ile dağ yarmak gibi bütün bütün tabiat ve hakikatin haricinde birer mevzua müstenit ve suret-i tasviri şerâit-i edebiyenin kâffesinden mahrum olduğu için roman değil, kocakarı masalı nev'inden addolunurlar. Hüsn ü Aşk, Leylâ ile Mecnun kabilinden olan manzumeler de gerek mevzularına, gerek tahrirlere nazaran roman değil birer tasavvuf risalesidir." (Enginün ve Kerman, 2011: 149)

vardı, batıdan geriye kalan neyimiz var" genel şablonuna bağlı gelişen aşağılık duygusunun yönlendirmesiyle üretilmiş olan "bizim de romanımız var, bizim batıdan eksiğimiz ne?" tavrına girmeye gerek yok. Bizim romanımız yoktu, olması da gerekmiyordu, olması için gerekli kültürel zemin yoktu, olmaması da bir eksiklik değildir. Aynı şekilde batıda da mesnevi yoktu, olamazdı, olmaması yine eksiklik olarak değerlendirilemez. Dolayısıyla roman ayrıdır, mesnevi ayrı." (Çetin, 2012: 42).

Tüm bu görüşler ışığında bakıldığında mesnevilerin gerek biçim gerekse içerik olarak roman olarak nitelendirilmesinin üzerinde uzlaşı sağlanan bir yaklaşım olmadığı açıktır. Öyleyse onları yazıldıkları devrin ve devrin edebî anlayışı içinde değerlendirmenin bizi daha tutarlı sonuçlara götürmesi beklenebilir. Manzum yazılmaları, vak'anın dışında klasikleşmiş bir takım bölümlere (tevhîd, münâcât, na't, medhiyye gibi) mutlaka yer verilmesi, ortaya konuldukları devrin gereğidir. Ancak bu kalıplaşmış normlar içinde de olsa, yenilikleri ve farklılıkları bünyesinde barındıran, olağanüstü unsurların egemen öge olarak yer almadığı, zaman ve mekânın nispeten daha muayyen olduğu, modern tekniğe yakın betimlemeler ve ruh tahlilleri ile türünün diğer örnekleri arasından sıyrılarak ön plâna çıkan mesnevilerin olduğu da hesaba katılmalıdır.[7] Türk edebiyatında bu türde iki önemli eser olarak kabul edilen *Leyla ve Mecnun* ile *Hüsn ü Aşk*, sayılan nüansların baskın olduğu eserlerin başında gelmektedir. Bu nüansların başında, söz konusu eserlerin modern anlatı tekniklerine uyumlu yapıları ve kurgu özellikleri dikkat çekmektedir (Ülger, 2013: 7). Nitekim söz konusu mesneviler üzerine modern anlatı türlerinin inceleme yöntem ve terimleriyle yaklaşan çalışmalar mevcuttur. Bu bağlamda yapılan değerlendirmelerin varlığına dikkat çeken Orhan Okay, mesnevilerin modern anlatı inceleme yöntemleriyle tahlil edilmesini olumlamakla birlikte mesnevi ve romanın tür olarak ayrı olduğunun altını çizer: "Son yıllarda Leyla vü Mecnun ile Hüsn ü Aşk gibi mesnevilerin modern bir roman gibi telakki edilerek tahlil edildikleri görülmektedir. Mesnevilere böyle bir bakış açısından yaklaşmak, dikkate şayan edebî yorumlar getirmekle beraber yine de bir Batı edebiyatı türü olan romanla karşılaştırıldığında farklı estetik ve teknik kuruluşlar açıkça kendini göstermektedir" (Okay, 2010: 96).

Şerif Aktaş'ın Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ı üzerine yaptığı çalışma[8] bu türden bir değerlendirmenin ve yorumlamanın ürünüdür. Aktaş, yazısına mesnevilerin roman olduğunu iddia etmediğini belirterek başlar:

---

[7] Tanpınar da "Romana ve Romancıya Dair Notlar" isimli yazısında Şark hikâyesi ve Şark insanının karakterini şekillendiren hususlara değinirken, onların dışarıya kapalı olduklarını, ufuklarının dar olduğunu ve insan hayatının trajik duygusuna sahip olmadıklarını söyler. Fakat Fuzulî, *Leyla ve Mecnun*'unda bu kalıpların dışına çıkmış, '*psikolojik kımıldanış*'a yer vermiştir: "Tek bir adam, Fuzulî Leylâ ve Mecnun'da bu an'anenin dışına çıkmış görünür. Onda bütün psikolojik kımıldanış vardır. Bilhassa Leylâ'nın ölümünden sonraki kısımda, ferdiyetin başlangıcı olan isyana bile tesadüf edilir. Fakat onun verdiği örnek devam etmez. Zaten Fuzulî birçok noktalarda olduğu gibi, burada da eskiler tarafından anlaşılmamıştır." (Tanpınar, 2005: 62)

[8] Aktaş, Şerif. (2011), "Roman Olarak Hüsn ü Aşk", Edebiyat ve Edebî Metinler Üzerine Yazılar, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2011, s.368-382. Aktaş, incelemesini, 'vaka', 'mekân', 'zaman', 'şahıs kadrosu' ve 'anlatma problemi' başlıkları altında yapmıştır.

"Bu yazıyla mesnevilerin, bu arada Hüsn ü Aşk'ın roman olduğunu iddia etmek istemiyoruz. Ancak, mesnevilerin belirli bir tarihî devirde toplumumuzda roman ihtiyacını karşılayan edebî nevilerden biri durumunda olduğunu söylemekten de çekinmeyeceğiz. Çünkü yazılı ve sözlü her metni, arzettiği yapı ve muhteva hususiyetleri, varlık sebepleri dikkate alınarak gruplandırmak istediğimizde mesnevilerin romanların yanında yer aldığını görürüz." (Aktaş, 2011: 368)

Aktaş, görüldüğü üzere mesnevileri roman olarak görmese de, anlatı ihtiyaçlarını karşılama bağlamında roman olarak değerlendirilebileceğine işaret eder. Yazısının devamında da *Hüsn ü Aşk*'ı tahkiye esasına bağlı eserler başlığında ele alarak kurgu unsurları bakımından tahlil eder.

Bu türden bir çalışmaya Fatih Köksal'ın Taşlıcalı Yahya Bey'in *Şâh u Gedâ* mesnevisi üzerine yaptığı inceleme[9] de örnek gösterilebilir. Köksal, "aşk konulu mesnevilerimiz arasında, hem te'lif olması, hem yerli unsurları barındırması ve hem de çalışmamızın ilerleyen safhalarında görüleceği gibi başka yönlerden de oldukça farklı ve orijinal bir eser olan Şâh u Gedâ mesnevisini bugünkü roman inceleme metotları altında incelemeyi amaçladık" (Köksal, 2005: 33) diyerek eserin modern romana yaklaşan veya uzaklaşan noktalarına değinmiştir.

Sonuç

Ele alınan bu değerlendirmeler ışığından bakıldığında mesnevilerin bir modern anlatı formu olan roman ile ilişkisine dair iki temel yaklaşım göze çarpmaktadır: İlki, mesnevilerin roman olarak nitelendirilmesi ve bu bağlamda Türk romancılığının daha gerilerden başlatılabileceğinin savunulması; diğeri ise bu iki edebî türün birbirlerinden ayrı türler olduğunun altı çizilerek tahkiye esasına bağlı edebî türlerden biri olan mesnevilere bir modern anlatı türü olan romana dair inceleme yöntem ve terimleriyle yaklaşılması. Mesnevilere modern anlatı türlerinin inceleme yöntem ve terimleriyle yaklaşılması makul karşılanabilecek bir tutum olarak görünmektedir. Zira bu yaklaşım, türleri kendi tarihsel bağlamında konumlandırarak çözümlemeler yapmaya, yorumlamaya yöneliktir.

Mesneviyi roman olarak niteleyenler ise her ne kadar bu iki tür arasındaki benzerliklerden yola çıkarak böyle bir nitelemeyi yaptıklarını ifade etseler de unutulmaması gereken nokta edebî türlerin gelişim seyrinin, ortaya çıktıkları toplumların sosyal yapısı, dünya görüşü, sanat anlayışı gibi etmenlerle doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı oluşudur. Bu sebeple mesnevinin mesnevi, romanın da roman olarak ele alınmasının bizi daha tutarlı sonuçlara götürmesi olası görünmektedir. Tersi bir yaklaşım

[9] Köksal, Fatih. (2005), "Tahkiyeli Bir Eser Olarak Taşlıcalı Yahya'nın Şâh u Gedâ Mesnevisi", Klâsik Türk Şiiri Araştırmaları, Akçağ Yayınları, s.29-68. Köksal da incelemesine aşk konulu mesnevilerle bugünkü romanlar arasında benzerlikler olduğunu, fakat bunu söylemekle mesnevilerin roman olduğunu iddia etmediği şerhini koyarak başlar. İncelemesini de; 'vak'a (olay) ve vak'a örgüsü', 'bakış açısı ve anlatıcı', 'şahıs kadrosu', 'zaman', 'mekân' ve 'dil ve üslup' başlıkları altında yapmıştır.

anakronizme neden olacağından, türlerin gerçek tarihsel bağlamının dışına çıkartılması yanılgısını doğuracaktır.

Kaynakça

Aktaş, Şerif. (2011), "Roman Olarak Hüsn ü Aşk", Edebiyat ve Edebî Metinler Üzerine Yazılar, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, s. 368-382.

Andı, M. Fatih. (2013), "Romana Dair Birkaç Anekdot", Roman ve Hayat, Hat Yayınevi, İstanbul.

Akün, Ömer Faruk. (2014), Divan Edebiyatı, İsam Yayınları, İstanbul.

Akyüz, Kenan. (2006), Yeni Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İnkılâp Kitabevi, Ankara.

Banarlı, Nihad Sâmi. (1983), Resimli Türk Edebiyâtı Târihi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Çetin, Nurullah. (2004), Yeni Türk Şairinin "Yusuf İle Züleyha Hikâyesi" Duyarlığı, Hece Yayınları, Ankara.

Çetin, Nurullah. (2012), "Aşk Mesnevilerinin Tahkiye Metni Olarak Kurgusal Yapısı", Edebiyat İncelemeleri, Akçağ Yayınları, Ankara. s. 9-44.

Dino, Güzin. (2008), Türk Romanının Doğuşu, Agora Kitaplığı, İstanbul.

Enginün, İnci, Kerman, Zeynep. (2011), Yeni Türk Edebiyatı Metinleri-4 Eser Tanıtma ve Önsözler (1860-1923), Dergâh Yayınları, İstanbul.

Holbrook, Victoria. (1996), "Alegorinin Ölümü, Hüsn-ü Aşk'ın Özgünlüğü", Defter, S:27, s. 65-80.

Kahraman, Mehmet. (2011), Leyla ve Mecnun Romanı, Akçağ Yayınları, Ankara.

Kaplan, Mehmet. (1975), "Destan, Mesnevi ve Roman", Hisar, S:139, s. 3-6.

Köksal, Fatih. (2005), "Tahkiyeli Bir Eser Olarak Taşlıcalı Yahya'nın Şâh u Gedâ Mesnevisi", Klâsik Türk Şiiri Araştırmaları, Akçağ Yayınları, Ankara s. 29-68.

Köprülü, Fuad. (2012), Edebiyat Araştırmaları 1, Akçağ Yayınları, Ankara.

Okay, Orhan. (2010), Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları, 2010.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. (2005), Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Turinay, Necmettin. (1996), "Klasik Romana ve Leylâ ve Mecnun'a Dair", Fuzûlî Kitabı -500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri-, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi, s. 223-244.

Ülger, Sibel. (2003), Leylâ ve Mecnun'da Hikâye Tekniği, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Ünver, İsmail. (1986), "Mesnevî", Türk Dili, S: 415-416-417, s. 430-563.